

L'Església al País Basc

D'esquerra a dreta, Ricardo Blázquez, bisbe de Bilbao; Miguel Asurmendi, bisbe de Vitòria; Juan Maria Uriarte, bisbe de Sant Sebastià, i Carmelo Etxenagusia, bisbe auxiliar de Bilbao. *Preparar la pau*, la recent carta pastoral signada per tots ells, ha estat motiu de polèmica.

Durant la gestació de la Llei de Partits, l'Església basca va fer pública la seva disconformitat amb el Govern central. El Parlament espanyol, però, no en va fer cas, i la Llei es va aprovar. Aquest és un capítol més en la història de les diferències entre l'estat i l'Església basca. L'embargament de diners i béns de Batasuna pel jutge Baltasar Garzón, juntament amb la decisió del Govern basc d'assumir les 37 competències pendents de l'Estatut, palesen que la fi de l'enfrontament, malgrat els esforços de l'Església, està lluny.

Arrels i tradició religioses

Les reaccions
suscitades amb motiu
de la carta pastoral
dels bisbes de Bilbao,
Sant Sebastià i Vitòria,
'Preparar la pau', no
són una novetat en les
relacions de l'Església
basca amb àmbits
estats i sectors
governamentals.
Un breu repàs de la
història de l'Església
basca pot ajudar
a explicar millor
la situació actual
i a comprendre'n
les aspiracions
i intencions pastorals.

País Basc o poble basc expressa la territorialitat íntegra d'aquest país —que inclou Navarra, Biscaia, Guipúscoa, Àlaba i, a l'estat francès, Behenafarroa, Zuberoa, Lapurdi— així com la seva història i tradició mil·lenària significada per la seva cultura, llengua (el basc) i identitat col·lectiva. La religió primitiva dels bascos, expressada en els seus mites, símbols i costums i, particularment, el cristianisme a partir dels segles V i VI han tingut també una influència considerable en la seva configuració.

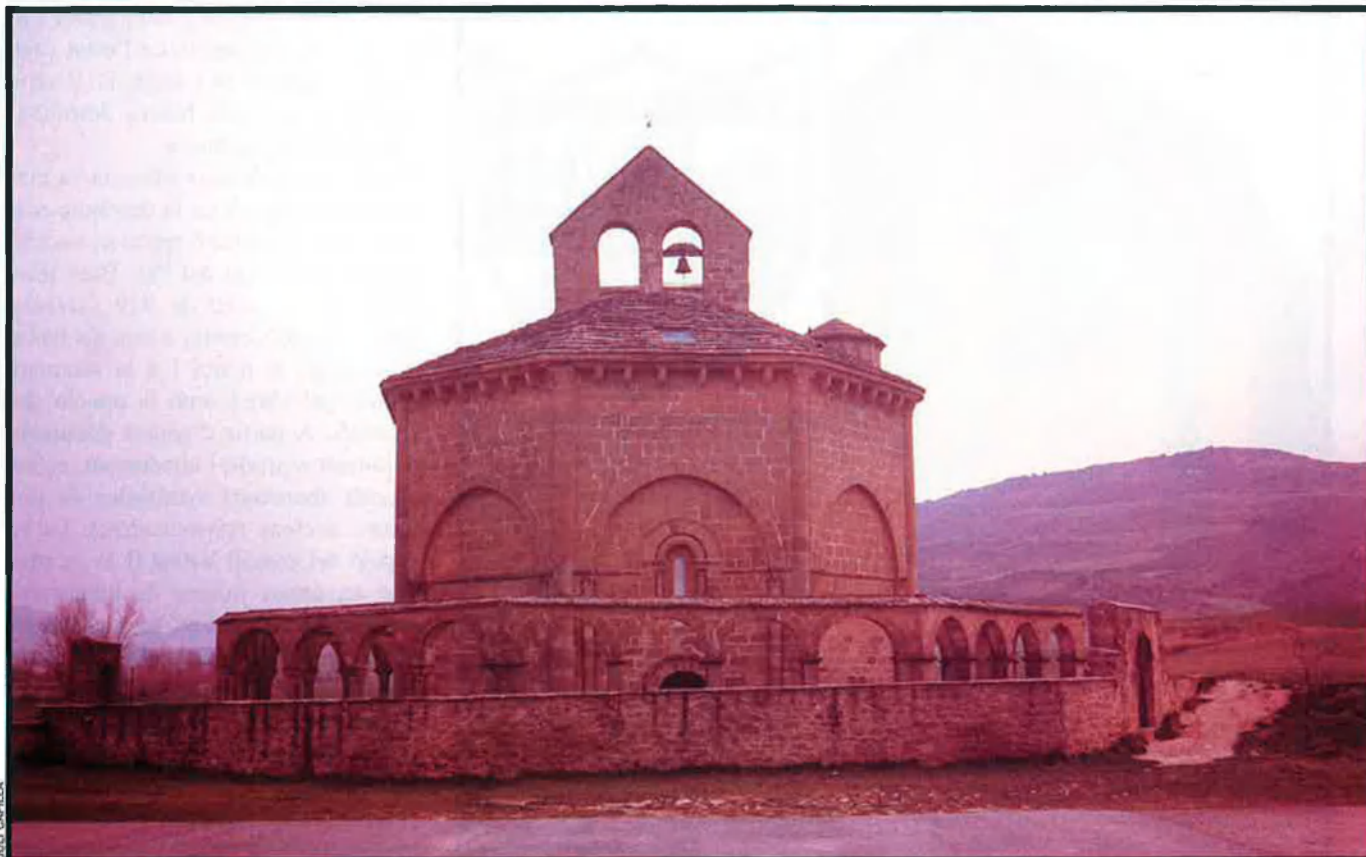
L'organització administrativa eclesiàstica comprenia en l'alta edat mitjana quatre diòcesis: el bisbat de Pamplona, la diòcesi de Baiona i la diòcesi d'Armentia (creada l'any 871) —on era inclosa Biscaia i part de Guipúscoa— i la diòcesi de Valpuesta on, al costat de territoris pertanyents a Burgos, hi havia les regions occidentals d'Àlaba i Biscaia. En el segle XI van ser suprimits els bisbats d'Armentia i Valpuesta. Vitòria va quedar incorporada a Calahorra-Nájera i Valpuesta a Burgos. Al juliol del 1512 el duc d'Alba va envair Navarra. Ferran el Catòlic legitimava aquesta invasió com a servei a la cristiandat, raó per la qual el papa li va atribuir aquest regne. Adrià VI va confirmar el 1523 l'annexió concedint a Carles I el dret de patronat i la presentació de bisbes per a Pamplona.

Al llarg de l'edat moderna es constata la gran incidència eclesiàstica en la configuració d'una societat tradicional basca dins de la cristiandat, en què l'element religiós va ser un aspecte constitutiu bàsic de la convivència social amb múltiples conflictes polítics i econòmics. Segons l'historiador José Ignacio Tellechea, "les reserves espiri-

tuals suscitades, mantingudes i incrementades en aquests segles fonamentals estan en la base d'una religiositat sòlida llegada al segle XIX, que coneixerà situacions noves i difícils i assumirà un caràcter batallador, fins i tot bèl·lic. El factor religiós serà primordial en les grans conteses del segle XIX, ideològiques o de lluita armada. No podem entendre els conflictes del segle XIX sense tenir en compte l'herència rebuda de l'època anterior. La unitat religiosa fonamental que va configurar el passat recent del nostre poble es veurà sotmesa a fallides i es veurà obligada a afrontar amb dificultat situacions noves en molts ordes".

Així, per exemple, la diòcesi de Vitòria, erigida amb motiu del Concordat del 1851, que reunia Àlaba, Biscaia i Guipúscoa —les quals, fins aleshores, estaven distribuïdes entre Calahorra, Pamplona, Santander i Burgos—, no va deixar de suscitar sospites polítiques expressades per l'abat electe de Santo Domingo de la Calzada, Justo Barbajero, el qual va dirigir al ministre de Justícia una *Memoria*, en què entre altres coses afirmava:

"Tenint els bisbes bascos la seva parla, consells i rectors de la seva parla, tractaran d'estendre-la pels límits de les tres províncies, guanyant terreny perdut i fent-la una llengua nacional, i si a això s'afegeix la major afició que agafaran als seus costums, tradicions i furs, que en certa manera s'autoritzen i sancionen, s'haurà contribuït a formar a Espanya una nacionalitat diferent i una base de separació política per als quals més endavant voldran invocar el principi de les nacionalitats."

Santa María de Eunate, del segle XII, a tocar de Puente la Reina (Navarra), al bell mig del Camí de Sant Jaume, és una de les mostres més singulars del romànic basc. La història d'aquesta església està envoltada de misteri. Se sospita que s'hi practicaven rituals esotèrics i cabalístics.

També les guerres carlines van tenir un component religiós important. Furs i religió van constituir el suport comú d'una lluita popular que va intentar defensar una societat tradicional i un poble quasi sobirà emparat en les pròpies lleis. Tant en la primera guerra carlina (1833-1839) com en la segona (1872-1876) el suport de l'Església va ser molt important per mobilitzar una pagesia que veia perillar davant la revolució liberal la seva situació i formes de vida més tradicionals, tant econòmiques com ideologicopolítiques i forals i també religioses. Amb la derrota carlina els Furs van quedar suprimits, encara que es van mantenir concerts econòmics. Es va dictaminar la llengua espanyola com obligatòria per a tots els habitants d'Espanya i es va obligar a usar-la en els púlpits i els confessoris.

En conseqüència, en finalitzar el segle XIX el País Basc era víctima d'una triple agressió: política, econòmica i cultural.

Dins d'aquest context es va mantenir la religiositat basca tradicional amb força i arrelament, malgrat el liberalisme de la modernitat, així com de la industrialització, incipient i accelerada.

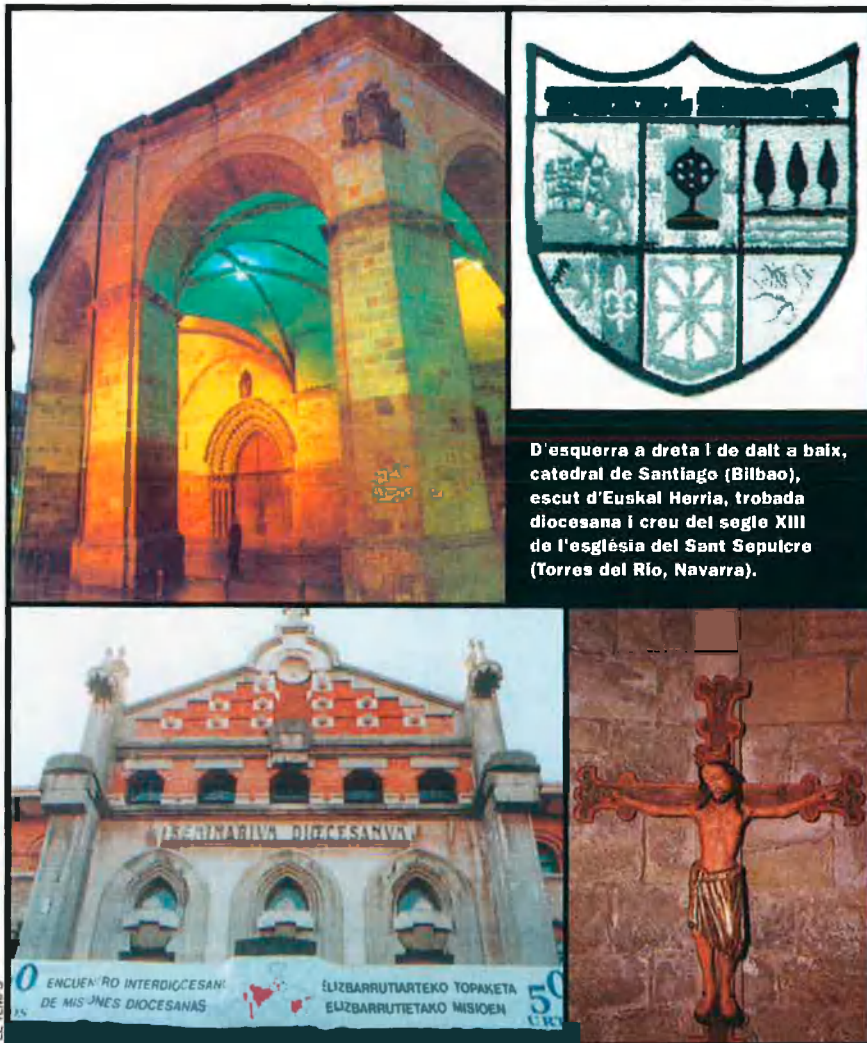
L'església basca en el segle XX.

El nacionalisme basc va començar a conformar-se a Biscaia a la fi del segle XIX. Sabino Arana, de família carlina, va néixer i va viure (1865-1903) en una època particularment canviant i conflictiva. En la mentalitat del fundador del PNB el deure cristià era un component essencial del nacionalisme. "*Jaungoikoa eta lagi zarrak*" ("Déu i les velles lleis"), "*euskaldun-fededun*" ("basc-creient") són per al primer nacionalisme lemes irrefutables no només com a afirmació personal subjectiva de cadascun dels bascos autèntics, sinó com a projecte polític d'"Euzkadi" (terme introduït per Arana): "Nosaltres per a Euzkadi, Euzkadi per a Déu." Aquesta amalgama simbòlica entre pàtria i religió va ser res-

saltada i desenvolupada per un sector important del clergat, per al qual el nacionalisme basc, atès el seu component politicocultural i religiós, defensava la tradició catòlica davant la influència liberal. Dins del context eclesiàstic d'aquesta època l'objectiu de l'Església al País Basc va consistir en la inspiració cristiana de tota la societat, que abraçava des de l'estat confessional fins al sindicalisme catòlic, passant per la cultura, costums i relacions socials.

No obstant això, els bisbes de les diòcesis basques (vinguts en la seva majoria de fora) no van ser proclius a les posicions nacionalistes. Van mantenir una posició política clarament aliada amb el Govern central, excepte en l'època republicana.

Entre el clergat del País Basc les posicions van ser molt diferenciades. Un determinat alt clergat es va oposar frontalment al nacionalisme en qualsevol de les seves manifestacions. El clergat rural, més identificat amb el poble, va combre-

D'esquerra a dreta i de dalt a baix, catedral de Santiago (Bilbao), escut d'Euskal Herria, trobada diocesana i creu del segle XIII de l'església del Sant Sepulcre (Torres del Río, Navarra).

gar amb un sentiment populista addicte a les tendències foralistas sobretot per tot el que implicaven de salvaguarda de la catolicitat i valors tradicionals populars i culturals. Un grup important i influent de sacerdots va contribuir de manera destacada en una embranzida decisiva perquè el nacionalisme fos assumit de mica en mica per un sector important del clergat basc. De totes maneres, la clau de l'extensió i evolució democràtica del nacionalisme, superant el seu caràcter clerical, està en una part del poble basc que, influït també pel catalanisme, va intuir des de la seva situació social, cultural i política el que implicava la seva identitat i la defensa de les seves peculiaritats per la via de l'Estatut d'Autonomia en els anys republicans.

La Guerra Civil va començar una llarga repressió al País Basc, especialment

d'aquells membres de l'Església que més es van significar en la defensa de la seva llengua, costums i identitat específica. La revolta armada contra l'ordre legítimament constituït tancava, com és sabut, motivacions i intencions polítiques, socioeconòmiques i també religioses, constitutives d'un nacionalcatolicisme que va interpretar i va encoratjar la guerra com una croada. Mateo Múgica, no signant –juntament amb Vidal i Barraquer, arquebisbe de Barcelona– de la *Carta Col·lectiva de l'Episcopat Espanyol*, va ser bandejat, igual que nombrosos sacerdots i religiosos. En aquesta situació es va generar una pastoral basca de resistència en la clandestinitat. Com a manifestació més assenyalada d'aquesta protesta es va enviar una *Memòria dirigida a S. S. Pius XII per diversos membres del clero basc* (1944). Allí es va demanar, entre

altres coses, el rebuig dels bisbes bascos de tota ingerència de l'estat espanyol en el règim de l'Església, la reposició dels sacerdots bascos destituïts i l'ús de la llengua basca.

La dècada dels anys seixanta va marcar un nou impuls en la denúncia eclesial de la situació repressiva social, política i nacional del País Basc [Euskadi] amb l'*Escrit de 339 sacerdots bascos* (1960), enviat a tots els bisbes d'Espanya, al nunci i a la secretaria d'estat del Vaticà amb la relació dels signants. A partir d'aquest document, durament reprimint i condemnat, es van succeir abundants manifestos de protesta i accions reivindicatives. La recepció del concili Vaticà II es va plasmar en noves formes de compromís pastoral encarnades en les realitats populars socials, polítiques i culturals. També al llarg d'aquest període es va iniciar entre el laïcat un canvi religiós significatiu. Un dels seus primers indicadors va ser el descens progressiu de pràctica religiosa; però l'aspecte més important es va manifestar en el tipus de compromís de moviments apostòlics i d'alguns cristians no només en problemes laborals sinó també en aspectes nacionals.

La perllongada repressió franquista va culminar en un greu conflicte església-estat, conegut com el cas Anoveros. La lectura en les misses del 24 de febrer del 1974 de l'homília titulada *El cristianisme, missatge de salvació per als pobles* va ser considerada pel ministeri fiscal com "un gravíssim atac a la unitat nacional espanyola", i va estar a punt de provocar una sotragada de la diòcesi del bisbe de Bilbao i del seu vicari. El paràgraf més conflictiu era:

"El Poble Basc té unes característiques pròpies de tipus cultural i espiritual, entre les quals destaca la seva llengua mil·lenària. Aquests trets peculiars donen al Poble Basc una personalitat específica, dins del conjunt de pobles que constitueixen l'estat espanyol. El Poble Basc, com els altres pobles de l'estat espanyol, té el dret de conservar la pròpia identitat... No obstant això, en les circumstàncies actuals,

el Poble Basc ensopega amb seriosos obstacles per poder gaudir d'aquest dret... L'Església, per anunciar i fer present la salvació de Crist, en aquesta situació concreta de la diòcesi, ha d'exhortar i estimular perquè es modifiquin convenientment, conforme als principis indicats en els documents pontificis i conciliaris, les situacions en el nostre poble.”

Amb motiu dels atemptats d'ETA i es tats d'excepció, un important nombre de sacerdots de les diòcesis de Pamplona, Bilbao, Sant Sebastià i Vitòria denunciaven en una homilia pronunciada al juny del 1975 que:

“[aquestes mesures...] lluny de solucionar, agreugen els problemes de fons i creen un clima propici perquè s'incrementin odís i desitjos de revenja, actituds que un cristià no pot senzillament condemnar... No és suficient una condemna genèrica de la violència vingui d'on vingui. Això no només no ho arregla gens, sinó que sol servir per mantenir inalterable l'estat de coses... Hi ha una violència institucionalitzada, exercida des del poder des de fa molts anys, que oprimeix drets humans fonamentals i que provoca com a reacció una contraviolència des d'alguns sectors del poble.”

Entre el conflicte i la recerca de la pau: el compromís de l'Església. Al llarg dels anys de la transició política fins avui, els bisbes bascos han publicat nombroses pastorals conjuntes en una línia evangelitzadora i pacificadora:

El creient ha d'“aprendre a escoltar amb l'Església els signes dels temps per encoratjar tots els símptomes de vida que, a través d'aquests, puguin descobrir-se” (1990); han subratllat “el moviment contra la violència treballant per la justícia i la pau impulsats per l'Esperit” (id.), “evangelitzant les cultures”(id.) “dins del món actuant de manera individual o associativa”(id.), “sent artífexs d'una llibertat solidària i testi-

Mapa eclesiàstic del País Basc al segle XI

monis del Déu viu”(id.). “Les nostres comunitats cristianes han de desenvolupar una pastoral de gestos evangelitzadors: defensa de la vida i drets humans de les persones; recerca sincera de convivència pacífica; creació i d'un clima més propici per a la pau; gestos de reconciliació i perdó” (1994).

Com demostra José Antonio Pagola en el seu llibre *Una ètica para la paz*, els bisbes bascos han mantingut un magisteri eticopastoral conjunt, coherent i ferm sobre el problema de la violència i el treball per la pau. No es pot dubtar de la claredat de les condemnes dels bisbes bascos davant la violència armada d'ETA: “Les morts violentes infligides per ETA a militars, agents de l'ordre i persones civils són veritables crims que mereixen una reprovació inequívoca” (*Eradicar la violència afeblint les seves causes*, 1985). Els seus documents i notes són contundents: ETA i els seus col·laboradors “estan lluitant contra l'home... Hem de despertar la nostra responsabilitat i compromís lúcid i efec-

tiu en defensa de la vida humana” (*Al servei d'una vida més humana*, març del 1992). També han fet ofertes concretes de col·laboració per a la pacificació del País Basc:

“Per la nostra banda els bisbes estem disposats a prestar, en nom de la pau, els serveis que estiguin al nostre abast dins de l'àmbit de la nostra responsabilitat pastoral. (*Diàleg i negociació per a la pau*, 1987). Sense oblidar, com recordava José María Setién (1998), que “més enllà de la mera negociació de la violència, la pau, hem d'anar fent-la recolzats en la justícia... La veritat de la justícia s'amida per la veritat del reconeixement real i eficaç dels drets humans de les persones, de cadascuna de les persones... No es pot oblidar que d'acord amb aquestes mateixes persones existeixen drets individuals però també col·lectius.”

En la perspectiva de l'Any Jubileu 2000 els bisbes bascos insistien novament en la necessitat d'involucrar-se en

el procés de pacificació i de reconciliació:

“La nostra societat viu avui de manera més imperiosa la necessitat de promoure un procés de reconciliació, deixant endarrere una etapa dominada per la violència i els enfrontaments.” (*Carta pastoral dels bisbes del País Basc*, 1999).

Des d'un “no rotund a la violència” demanava Fernando Sebastián, arquebisbe de Pamplona, “actes concrets de penediment, perdó i reconciliació amb les víctimes de la violència”, l'aplicació “dels recursos permesos per la llei per alleugerir la situació dels presos i exiliats d'ETA”, un “procés consensuat i un projecte comú de convivència”, i insistia que “a Navarra la pau requereix acceptar amb naturalitat el component cultural basc i que el bilingüisme trobi els seus perfils justs i veritables” (*Fem la pau entre tots i per a tots*, 1999). Blázquez i Etxenagusia, bisbe i bisbe auxiliar de Bilbao, proposaven una “cultura de la pau” basada en la veritat, en la justícia, en la llibertat.

L'Església basca són només els seus bisbes; també grups de laics, sacerdots, religiosos que han treballat des d'un compromís eclesiàstic pel seu poble en la construcció de la pau. En el document *Obrir camins a la pau* (1998), signat per 600 sacerdots, proposaven:

“...que les parts enfrontades en el conflicte mostrin públicament la

Cripta del monestir de San Salvador de Leyre, Navarra, consagrada el 1057.

seva voluntat política ferma i efectiva de dialogar, sense condicions prèvies, per arribar a un acord honorable de pau demanant que s'esforcin per desactivar progressivament el conflicte mitjançant decisions i gestos concrets de distensió. En aquest sentit, una treva d'ETA en la seva estratègia armada, d'una banda, i, de l'altra, la resposta positiva del Govern central a les reivindicacions de les preses i presos polítics bascos i, en general, al desenvolupament ple de la democràcia, són passos importants per obrir camins a un procés de pau.”

Una Església al servei del seu poble. En l'actual context conflictiu i complex de recerca de la pau els desafiaments plantejats en l'Església al País Basc consisteixen, entre altres, segons ho manifesten diverses instàncies eclesiàstiques, en:

—desenvolupar el pluralisme, sense excloure les diversitats legítimes, creant ponts de diàleg des de les diverses

sensibilitats als signes dels temps, escoltant i potenciant les veus de reconciliació i perdó, de justícia amb els pobres, marginats i oprimits, amb totes les víctimes, com a testimoniatge evangèlicador,

—defensar la consciència de poble i el basc com a llengua identitària del País Basc, juntament amb els esforços de tants grups en la construcció de la pau,

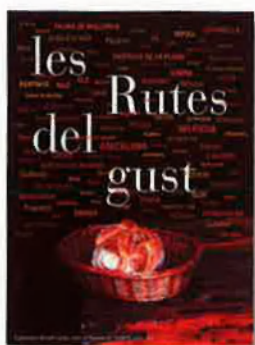
—denunciar la falta de diàleg polític i de negociació d'un Govern central obstinat a mantenir el conflicte i l'absència de democràcia real en un estat que nega a aquest poble els seus drets col·lectius bàsics i llibertat d'opcions,

—exigir el cessament de totes les violències, reivindicar els drets dels presos i preses, mostrar una solidaritat convincent amb totes les víctimes, que pateixen la marginació social, la pobresa, l'exclusió, la violació dels seus drets i de la seva dignitat com a persones i fills de Déu.

Són motivacions que han inspirat —dins de la pluralitat de l'Església basca— les dues intervencions fetes públiques a la fi de maig per a contribuir “en la recerca de solucions com a signe efectiva de comunió i de pau” (Declaració signada per 358 sacerdots, *Església basca al País Basc*, veure pàgs 28 i 29) i de sostenir “i encendre, des de l'esperança escatològica rebuda de l'Esperit, les autèntiques esperances històriques” (carta pastoral, *Preparar la pau*).

Félix Placer Ugarte

Facultat de Teologia de Vitòria

‘les Rutes del gust’
tornen al setembre